

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів
(найменування кафедри)

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

_____
(підпис)
“ ____ ” _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(шифр та найменування спеціальності)
за магістерською програмою професійного спрямування
Фіскальне та митне адміністрування
(назва магістерської програми)

на тему: «**Пенсійне забезпечення в Україні: проблеми та шляхи
вирішення**»

Виконавець:
студентка факультету фінансів та
банківської справи
Багрянцева Тетяна Віталіївна _____
(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання)
Курганська Елеонора Іванівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	6
1.1. Соціально-економічна сутність, принципи та моделі системи пенсійного забезпечення	6
1.2. Складові пенсійного забезпечення та його види	20
1.3. Інституційні засади пенсійного забезпечення. Завдання та функції Пенсійного фонду України	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	33
2.1. Моніторинг показників пенсійного забезпечення в Україні	33
2.2. Оцінювання збалансованості бюджету Пенсійного фонду України	43
2.3. Динаміка формування та використання недержавних пенсійних фондів	53
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	63
3.1. Зарубіжний досвід організації пенсійного забезпечення та перспективи його імплементації в Україні	63
3.2. Прогнозування розміру пенсійної виплати у солідарній пенсійній системі	75
3.3. Напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні	80
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТКИ	100

ВСТУП

Пенсійне забезпечення є одним з головних питань в сфері соціально-економічної політики України. За своєю суттю пенсійне забезпечення охоплює працездатних осіб похилого віку, виплати яким здійснюються у формі пенсій, компенсаційних виплат або соціальної допомоги, та висловлює узгодження економічних інтересів цих членів суспільства з іншою його частиною.

Пенсійні системи з'явилися багато років тому, відбулося багато етапів їх реформування, проте сьогодні проблеми пенсійного забезпечення часто спостерігаються і у розвинених країнах. В першу чергу це пов'язано з тим, що під час проведення реформ у минулому не враховували демографічні фактори. У нинішній час в більшості країн світу присутня тенденція уповільнення або навіть скорочення кількості працездатного населення. Одночасно з цим відбувається різке збільшення населення у віці понад 60 років, що призводить до зростання числа пенсіонерів. При цьому вплив демографічних чинників, а також поява нових факторів, що впливають на стан пенсійної системи, були посилені розвитком економіки та зростанням рівня життя населення не тільки у розвинених країнах, але і у тих, що розвиваються. Серед них такі як: збільшення тривалості життя при скороченні народжуваності, що призводить до дисбалансу внесків і виплат; ранній вихід на пенсію, а значить скорочення трудового періоду та періоду сплати внесків; збільшення коефіцієнта залежності та навантаження на працездатне населення.

Пенсійні системи є важливим інструментом державної соціальної політики, а також мають значний вплив на економіку та стан державних фінансів. Видатки на пенсійне забезпечення є одними з ключових елементів в операційних витратах компаній та установ, а також у видатках державного бюджету.

В Україні витрати на дефіцит пенсійної системи у 2019 році становили майже 6 % від ВВП країни, що є найвищим показником у Європі. З кожним

роком демографічні процеси, соціальні зміни та економічна криза зумовлюють зростання витрат на фінансування пенсійної системи.

Дослідження питань щодо сучасного стану пенсійного забезпечення в Україні та шляхів його розвитку, а також пов'язаних із цим проблем проводить чимала кількість теоретиків і практиків у своїх наукових роботах. Серед них вагомий внесок зробили Колотік А.С., Філоненко О.А., Верещак В.М., Єлагін В.П., Загородній А.Г., Кириченко М.С. та інші. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, проблеми розвитку пенсійної системи є недостатньо дослідженими та потребують проведення повного, всебічного дослідження в області теорії побудови пенсійних систем з визначенням факторів, що впливають на динаміку пенсійного забезпечення та оцінки доцільності впровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретичних, законодавчих та практичних аспектів розвитку пенсійного забезпечення в Україні та обґрунтування шляхів його вдосконалення.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні завдання:

- розкрити соціально-економічну сутність пенсійного забезпечення, його складові та принципи функціонування;
- провести огляд моделей та видів пенсійного забезпечення;
- дослідити інституційні засади пенсійного забезпечення;
- визначити завдання та функції Пенсійного фонду України;
- проаналізувати ефективність показників системи пенсійного забезпечення;
- оцінити збалансованість бюджету Пенсійного фонду України;
- дослідити динаміку формування та використання недержавних пенсійних фондів;
- розглянути зарубіжний досвід організації пенсійного забезпечення та можливість його імплементації у вітчизняну практику;

- здійснити прогнозування розміру пенсійної виплати у солідарній пенсійній системі;
- обґрунтувати напрями подальшого реформування державного пенсійного забезпечення.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні відносини, що виникають у процесі функціонування Пенсійного фонду України та недержавних пенсійних фондів.

Предметом дослідження є проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні та шляхи їх вирішення, прикладні аспекти її реформування.

Інформаційною базою написання випускної роботи стали відповідні нормативно-правові положення, законодавчі акти, матеріали річних звітів з офіційних електронних ресурсів Державного комітету статистики, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, дані Пенсійного фонду України, а також наукові публікації українських та закордонних вчених-економістів, підручники, навчальні посібники, статистичні матеріали, як зарубіжних країн, так і України, Інтернет ресурси.

У даній роботі для вирішення завдань та досягнення поставленої мети були використані методи комплексного та статистичного аналізу, систематизації, порівняння, що забезпечили об'єктивний та всебічний аналіз предмета. Також протягом дослідження та аналізу були використані такі методи, як: історичний, дедуктивний, індуктивний, графічний, табличний, аналітичний, метод аналогії та ін..

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 103 сторінки. Робота включає 14 таблиць та 27 рисунків. Список використаних джерел нараховує 68 найменувань.

ВИСНОВКИ

Отже, на даному етапі свого розвитку пенсійне забезпечення в Україні можна охарактеризувати відсутністю соціальної справедливості, пенсійної культури, надійних та дієвих фінансових механізмів, які б надавали можливість забезпечити своїх громадян необхідними коштами. Сучасна пенсійна система не спроможна захистити пенсіонерів від бідності, тому актуальним зараз постає питання стосовно проведення пенсійних реформ, які сприяли б вирішенню як теперішніх, так і майбутніх проблемних питань у цій сфері.

Пенсійне забезпечення – це базова й одна з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки воно безпосередньо стосується всіх його верств. Цілями системи пенсійного забезпечення є захист від бідності після настання пенсійного віку; надання гарантованого доходу після завершення трудової діяльності, розмір якого звичайно становить певну суму пропорційну сумі заробітку. В сучасних умовах пенсійне забезпечення потребує трансформації в напрямі максимальної відповідальності вимогам ринкової економіки.

Для реформування пенсійного забезпечення, сприяння продуктивній зайнятості й підвищення життєвого рівня населення, треба будувати систему пенсійного забезпечення на основі наступних принципів:

- загальність;
- доступність умов виникнення права на пенсійне забезпечення;
- багатотомність видів;
- диференціація умов;
- права вибору пенсійного забезпечення;
- надання виплат на рівні не нижче від прожиткового мінімуму;
- здійснення пенсійного забезпечення на основі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного страхування;

- здійснення пенсійного забезпечення за рахунок коштів з цільових фондів;
- охорони та захисту прав громадян на пенсійне забезпечення.

Нині у світі існують два підходи до розбудови системи пенсійного забезпечення: розподільчий та накопичувальний. У розподільчих пенсійних системах покриття регулярних пенсійних витрат здійснюється з поточних надходжень. Накопичувальна система – це коли кожному працюючому відкривається індивідуальний пенсійний рахунок, на який сплачуються пенсійні внески роботодавцем та/або самим працівником. Розподільчі пенсійні системи мають три вагомні переваги: по-перше, можливість почати виплату пенсій негайно; по-друге, розміри пенсій не залежать від результатів функціонування фінансових ринків та інвестиційної діяльності пенсійних фондів; по-третє, принцип соціальної справедливості та соціального захисту реалізується за рахунок перерозподілу доходів від високооплачуваних працівників до низькооплачуваних. Основним недоліком розподільчої системи є залежність величини пенсійних фондів від демографічних факторів і стану ринку праці. Тому функціонування такої системи багато в чому залежить від ефективності державного управління. Що стосується накопичувальної пенсійної системи, її переваги в основному виявляються в накопиченні заощаджень та в забезпеченні піталу в економіці. Недоліком є відносно високі експлуатаційні витрати та відсутність стійкості до інфляційного ризику та коливань на фондових ринках. Саме тому не всі країни можуть дозволити собі швидкий перехід до цієї моделі пенсійної системи. Водночас за несприятливої демографічної та економічної ситуації перехід до накопичувальної системи в країні є обов'язковою умовою збереження соціальної стабільності в суспільстві.

З метою удосконалення функціонування пенсійної системи та забезпечення істотного підвищення рівня доходів пенсіонерів, була започаткована пенсійна реформа, сутність якої полягає у поступовій зміні солідарної системи пенсійного забезпечення на накопичувальну систему за страховим принципом, тобто шляхом впровадження трирівневої пенсійної

системи. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни діючими є два рівні пенсійної системи – солідарна та система недержавного пенсійного забезпечення. Другий рівень (накопичувальна система) пенсійної системи досі не запрацював в Україні у зв'язку з відсутністю необхідної нормативної бази та фінансово-економічних умов в економіці.

Дослідження основних показників ефективності системи пенсійного забезпечення України встановлює, що стан пенсійної системи, а також можливості подальшого розвитку безпосередньо залежать від демографічної ситуації в країні. Розвиток тінізації заробітної плати в Україні призводить до низького коефіцієнта навантаження вітчизняної системи пенсійного забезпечення та стійкої тенденції щодо скорочення чисельності зайнятого економічно активного населення України протягом 2015-2019 рр., а переобтяженість різного роду пільгами та привілеями завдають нищівного удару фінансовій стабільності Пенсійного фонду України.

Аналіз основних фінансових показників Пенсійного фонду України дає підстави встановити чинники, які негативно впливають на формування доходів бюджету та призводять до виникнення його дефіциту:

- високий рівень тіньової економіки та неформальної зайнятості населення;
- ухиляння страхувальників від сплати ЄСВ;
- зростання заборгованості платників;
- невідшкодування підприємствами Пенсійному фонду України фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці.

На даний час недержавне пенсійне забезпечення все ще перебуває на початковому етапі розвитку. Основними проблемами, з якими зіткнулись НПФ на ринку фінансових послуг, є: економічна та політична нестабільність, високий рівень інфляції, знецінення національної грошової одиниці, недостатня розвиненість національного фондового ринку, недосконалість законодавчого

забезпечення інвестиційної діяльності НПФ, низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників, невирішеність питань стосовно оподаткування та надання податкових пільг у системі недержавного пенсійного забезпечення.

Практично у всіх країнах світу пенсійна система складається з двох частин: державної та накопичувальної. Як показує практика, накопичувальна пенсійна система, яка доповнюється цільовими заощадженнями майбутніх пенсіонерів та їх роботодавців, в усьому світі є хорошим рішенням для забезпечення комфортного життя літнім і непрацездатним громадянам.

Дослідження шляхів удосконалення, реформування пенсійної системи, їх упровадження мають першочергове значення. Актуальність цих шляхів підвищується у зв'язку з тим, що вдосконалення пенсійної реформи відповідатиме вдосконаленню всієї економічної системи, тому що створення обов'язкового накопичувального фонду та системи недержавних пенсійних фондів створить додаткові стимули для виходу економіки з тіні та сформує великий потенціал фінансових ресурсів для інвестування й розвитку економіки. Проведення пенсійної реформи може стати одним із реальних очікуваних реформаторських кроків, адже ці проблеми кардинально впливають на суспільні настрої, фінанси країни та економіку загалом. Інакше пенсійні питання стануть підґрунтям для популістських спекуляцій, які збурюють суспільну свідомість і збільшують політичні ризики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
3. Фінанси пенсійного забезпечення : монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 248 с. ISBN 978-966-629-815-0
4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у фактах і цифрах // Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/mlsp_stat_dec2017.pdf
5. Пенсійне право / под ред. М.Л. Захарова, 2010. – 432 с.
6. Ачаркан А.В. Державні пенсії, 2012 – 168 с.
7. Шевчук П.І., Берік З.А. Пенсійне забезпечення. – Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002.
8. Якимів А.І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні. – Львів: Афіша, 2013.
9. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР / В.С. Андреев. – М. : Юрид. лит., 1987. – 352 с.
10. Папієв М. Міжнародний досвід реформування пенсійного забезпечення / М. Папієв // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 1. – С. 3–11.
11. Офіційний сайт пенсійної реформи уряду 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pensii2017.info>
12. Пасічник Ю.Б. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. / Пасічник Ю. В. - К. : Знання-Прес, 2012. - 495 с.

13. Волохова І. С., Курганська Е.І. та інші. Фінанси// Навч. пос.- Одеса: Атлант, 2017. – ч.1. – С.262
14. Бойко М.Д. Право пенсійного забезпечення в Україні: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2016. — С. 9-10.
15. Дмитренко Г. Основні напрями бюджетної політики: трансформація ролі бюджетному процесі / Г. Дмитренко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. - 2013. - №2. - С.78 - 85
16. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні : монографія / М.М. Шумило. – К. : Ніка-Центр, 2016. – 680 с
17. Лібанова Е.М. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації [колективна монографія] / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – 2010. – 270 с.
18. Мелешко О.В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення / О. В. Мелешко // Вісник СНАУ. Серія «Економіка і менеджмент». – 2017. – Вип. 12/1(33). – С. 115–120.
19. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні / О.І. Демків // Фінанси України. - 2015. - № 3. - С. 46 - 56
20. Філоненко О.А. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання системи пенсійного забезпечення / О.А. Філоненко // Наук. Праці [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. «Державне управління». – 2014. – Т. 242, вип.. 230. – С. 125 – 130.
21. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

- 22.Мярко́вський А.І. Стратегічні напрями розвитку системи упарвління державними фінансами / Мярко́вський А.І. // Фінанси України. - 2013. - №8. - С.7-18
- 23.Волохова І. С., Курганська Е.І.та інші. Бюджетна система// Навч.пос.- Одеса: ОНЕУ. – Видавництво Бартенєва. – 2015р. – С.392
- 24.Пенсійна система: підручник / за ред. В.І. Грушка / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 368 с. (9)
- 25.Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України // ВВР України. — 2012. — № 12-13. — Ст. 82.
- 26.Кукурудз О.М. Напрями реформування пенсійної системи України // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (21- 23 травня). – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2009. – С. 252-253.
- 27.Чугунов І.Я., Насібова О.В. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення // Вісник КНТЕУ. – 2016. –№ 1. – С. 80–97.
- 28.Мастюгіна Г. Пенсійне забезпечення / Г. Мастюгіна // Вісник податкової служби України. – 2012. – № 3. – С. 44-46; № 17-18. – С. 61-63; № 24. – С. 43-45.
- 29.Ткаченко Л. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні [Електронний ресурс] / Л. Ткаченко; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. — Київ, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf>.
- 30.Постанова Кабінету Міністрів України «ПОЛОЖЕННЯ про Пенсійний фонд України» від 23.07.2014 №280 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/1394-postanova-kabinetu-ministriv-ukrayin/>
- 31.Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
- 32.Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

- 33.Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>
- 34.Звернення до ПФУ: «Інформація про середні розміри пільгових пенсій працівників, зайнятих за списком №1 та №2 станом на 01.01.2016-01.01.2018» (дата звернення: 15.10.2020)
- 35.Звернення до ПФУ: «Інформація про середні розміри призначених місячних пенсій в розрізі регіонів станом на 01.01.2016-01.01.2018» та «Інформація про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених пенсій станом на 01.01.2016-01.01.2018» (дата звернення: 28.04.2020)
- 36.Звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhzet/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/>
- 37.Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/sekto/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2015.pdf
- 38.Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf
- 39.Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf
- 40.Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf
- 41.Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_II_kv%202019.pdf
- 42.Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-npz.html>

- 43.Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Мукачево: МДУ, 2019. – 361 с.
- 44.Пенсійна система та практика її реформування у провідних країнах світу. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/29173.pdf>
- 45.Морозова О. Міжнародні стандарти побудови пенсійної системи / О. Морозова // Вісник пенсійного фонду України : інформ.-аналіт. журнал. – К. : 2019. – № 12. – С. 17–19.
- 46.Плаксій М. Пенсійна реформа в Швеції / М. Плаксій // Вісн. Пенсійного фонду України. – 2019. – №7(52). – с. 10-12
- 47.Левченко І. А. Зарубіжний досвід діяльності систем пенсійного забезпечення та можливості його використання в українських умовах / І. А. Левченко // Інвестиції: практика та досвід : наук. фах видання. К. : 2012. – № 8 – С. 79–82.
- 48.Офіційний сайт Наглядового органу з професійних пенсій (Occupational Pensions Regulatory Authority) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.opas.org.uk>
- 49.Курганська Е.І. Логвіновська С.І. Проблеми казначейського управління бюджетними коштами в умовах політичної кризи при переході на СДО.- Актуальні проблеми економіки, управління та права в умовах глобальних викликів сьогодення: **матеріали** міжнар. науково – практ. – конф. (12.06.2020р. Київ). – Київ. – 2020 р.
- 50.Офіційний сайт Департаменту Праці та Пенсійного Забезпечення (Department for Work and Pensions) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dss.gov.uk>
- 51.TAS life. Світовий досвід пенсійного забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://taslife.com.ua/blog/world-pension#>

52. Пенсійне забезпечення в Україні та Великобританії: історія становлення і перспективи П25 розвитку: монографія / за ред. Михайла Шумила, Ірини Комоцької. – Київ: НікаЦентр, 2018. – 516 с. ISBN 978-966-7067-31
53. Шевчук А.М. Міжнародний досвід формування системи пенсійного забезпечення / А.М. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_3/10sapspsz.pdf.
54. Калетнік Г. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур, О. Г. Кубай. - К.: «Хай-Тек Пресс», 2011. – 428 с. 38.
55. Демченко М.В. Сучасний стан та проблеми розвитку пенсійного забезпечення у США / М. В
56. Т. Кадук. Пенсійна система Чилі: вільний визначити власну пенсію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cost.ua/pension/160-pensions-us/>
57. М. Жолквер, М. Бушуєв, Д. Білик. Як працює пенсійна система в Чилі в умовах старіння суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/yak-pratsiuie-pensiina-systema-v-nimechchyni/a-55192664>
58. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
59. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / Г. І. Купалова. – К.: Знання, 2008. – 639 с.
60. Жуковська О. А. Методичні рекомендації до виконання комп'ютерного практикуму з дисципліни "Прогнозування соціально-економічних процесів" / О. А. Жуковська. – Київ, 2016.
61. Сокоринський Ю.В. Особливості та зміст недержавного пенсійного забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2018. № 36. Т. 2. С. 72—76.

- 62.Федина В.В. Управління активами недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. Економіка та держава. Економічна наука. 2019. № 5. С. 118—123.
- 63.Шумило М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 р.)/ М. Шумило // Вісник Національної академії наук України. — 2017. — № 2. — С. 76—87.
- 64.Законопроект «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення» № 2683 від 27.12.2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ЛЮ1073А.html
- 65.Пенсійна реформа: другий етап [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/10/18/630199/>
- 66.Панченко, І.В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні : стан і перспективи розвитку / Панченко І. В. - К.: Управління розвитком. - 2011. - № 5 (102).
- 67.Ткаченко Н.М. Пенсійне забезпечення, право на пенсію, розміри, нарахування , пенсійна реформа. – Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/pensiyne-zabezpechennya-pravo-na-pensiyurozmiri-narahuvannya-pensiy-na-reforma>
- 68.Городецька Л. О. Реформування пенсійної системи в Україні / Л. О. Городецька // Фінанси України. – 2019. – № 5. – С. 12-13